

Dua Üzerine (Din Felsefesi Okumaları)

Erdal BAYKAN

Bilge Adam Yayınları, Van, 2009, 205 sayfa.

Tanıtın: Muhammet Nasih ECE*

Tanrı'nın hayata müdahalesini kabul eden Teist dini inanışlarda önemli bir yere sahip olan dua, Tanrı-insan ilişkisinin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Dua, dindar hayatın en temel ve en gerekli ifadesi olup dinin merkezi fenomenini oluşturmaktadır. Hatta dua, Tanrı ile konuşmanın bir türü olarak, insanı her acıdan inşa halinde tutan dinin kendisi olarak görülebilir.

Tanıtımını yapacağımız bu eser, Eğer Tanrı bizim ona söylememiz mümkün olan her şeyi zaten biliyorsa, dua etmenin ne anlamı var? Dualarımızla, Tanrı'ya aksi takdirde yapamayacak bir şeyi yapmaya sevk etmemiz mümkün mü? Tanrı'ya dua ile gerçekte ne olup bitmektedir? Dua ile duaya verilen cevap arasındaki ilişki bir neden-sonuç ilişkisinden mi ibarettir? vb. insani merakın hemen her veçhesine uzanan sorulara, bir felsefeci perspektifiyle verilmiş cevap mahiyetindedir.

Eser, bir giriş, iki bölüm ve iki ekten meydana gelmektedir. Giriş bölümünde felsefenin, genelde dini konulara özelde duaya bakış açısı sunulmaktadır. Birinci bölümde, din dili ve duanın kavramsal analizi ve tartışmalar bağlamında Tanrı-insan ilişkisi boyutunda duaya yer verilmektedir. İkinci bölümde ise Tanrıdan bağımsız, kendi kendine işleyen bir dünya olabileceği tasavvuru ya da duayı anlamlı kılabilecek bir paradigmadan yoksun olan deizm ile Tanrı'nın hayata müdahil oluşunu kabul eden din ve dua ilişkisine, İslam dini örneğinde yer verilmektedir. Birinci ekte İbn Sina'nın "Dua" ve "Ziyaret Risalesine", ikinci ekte ise D. Z. Phillips'in "Dua Probleminin Felsefi Bağlamı" adlı makalesine yer verilmektedir.

Birinci bölümde yazar, duanın kavram analizi çerçevesinde duayı, Tanrıya seslenmek, davet etmek, yardıma çağırarak, yakarmak, aşağıdan yukarıya, aciz olandan güçlü olana doğru meydana gelen bir istek ve niyazda bulunmak olarak tanımlamaktadır. Çok geniş ifade ediş imkânına sahip olan dua, en iptidai toplumlardan en modern toplumlara kadar varlığını ve önemini kurumuştur.

Baykan, duanın iki temel özelliğine dikkat çekmektedir: Birincisi, Tanrı inancına bağlı bütün inanç sistemlerinde dua, temel ve odak kavramlardan biri olarak insanın bir taraftan kendi ihtiyaç ve eksikliklerinin telafisi, diğer taraftan daha mükemmelle ulaşma imkanını sağlayan bir diyalog vasıtası ve sınırlı-sonlu, aciz olan varlığın, sınırsız bir kudret sahibi zatla kurduğu köprüdür. Bu nedenle insanoglu

* Öğr. Gör., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi A.B.D.
hermesece2009@hotmail.com

tarihin hiçbir döneminde duadan uzak kalmamıştır. İkincisi, duada insanın kendi durumunu arz etmesi söz konusudur. Bu ilişkide insan, kendisini yaratan Rabb'ine yönelerek acizliğini, güçsüzlüğünü dile getirir; af, merhamet, güç ve destek alır. Yazar, dua ve din dili bağlamında her din veya bilimin kendine has kıstasları olduğu gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerektiği üzerinde durur. Din dili, bazı ön inançları, mesela Tanrı diye bir varlığın var olduğunu ve bizim ona tapınmamıza ve kendimizi ona adamamıza layık olduğunu farz eder. Tanrı'ya dua etmek, Tanrı'nın gerçekte duayı işittiğini ve ona icabet edeceğini önceden var sayar. Bu nedenle duayı anlama noktasında bu bakış açısının göz ardı edilmemesi gerekir.

Yazar, tartışmalar bağlamında düşün tarihinin en önemli problemleri arasında yer alan Tanrı-insan ilişkisini ele almaktadır. Baykan'ın burada üzerinde durduğu önemli husus, dinsel ve felsefi anlamalar olabileceği, Tanrı-insan ilişkisinde duayı anlamının dinsel bir anlamayla gerçekleşmesi gerektiğidir. Yani duanın ve Tanrı-insan ilişkisinde öznelliğin, biricikliğin ve evrenselliğin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Baykan, yine tartışmalar çerçevesinde dua ve Tanrı ilişkisine yer vermektedir. Bu tartışmada duanın üç önemli boyutu üzerinde durulmaktadır: Bunlardan birincisi nedenselliklerdir. "Duanın kabulü nedensellik olgusuyla nasıl bağdaştırılabilir?" sorusuna cevap olarak yazar, duanın deneysel değil dini bir olgu olduğunu ve anlaşılması içinde dini olgulardan hareket edilmesi gerektiğini ifade eder. İkincisi, dua ve kader ilişkisidir. "İnsan duada istediği ezelden ona takdir edilmişse, dua etmenin ne anlamı var?" sorusuna Baykan, meseleyi İslam düşünce geleneğinde bulunan özelliklerle aşmaya çalışır. Buna verdiği cevap ise takdir edilenin meydana gelmesinde duanın da bir sebep olabileceği düşüncesidir. Ele alınan konunun bir başka boyutu ise duanın bireyin oluşum ve gelişimini engellediği varsayımdır. Yani dua ile birey kimliğinin yok olacağı endişesidir. Ancak bu daha çok modern aklın bir şikâyeti olarak görülür ve modern akıl Tanrı'sını kaybetmekle bireyliğini ön plana çıkarmıştır.

Yazar, ikinci bölümde dua ve deizm ilişkisini ele almaktadır. Bilindiği gibi deizm, Tanrıdan bağımsız, kendi kendine işleyen bir dünya tasavvurudur. Tanrı ilk neden olarak evreni varlığa getirmiştir. Tanrı yaratılışa, yarattığı evrene hiçbir şekilde içkin olmayıp, tıpkı bir saatçinin saatini imal edip kurduktan sonra onunla bir ilişkisinin kalmaması gibi evrene aşkındır. Deizme göre, kutsal kitap ve peygamberler gereksiz şeylerdir. Dolayısıyla duanın hiçbir anlamı yoktur. Baykan'a göre bu anlayış aynı zamanda sekülerizmin ve laisizmin gelişmesinde de etkili olmuştur. Buradan hareketle deizm, peygambere ve duaya ihtiyaç duymayan tabii din veya akıl dini diye isimlendirilen bir din anlayışını benimsemiştir.

Deizmin oluşumuna ve etkilerine ilişkin okumalarını, Müslüman kültürüne üzerine etkisi çerçevesinde sürdüren yazar, şu notları düşmektedir: "Son derece

zengin ve dini fikirlerin doğup geliştiği İslam âleminde deizm diye adlandırabileceğimiz bir tasavvur oluşmamıştır. Bu nedenle deizm daha ziyade batı inancı ve düşüncesi çerçevesinde ele alınması gereken bir konudur. Ancak bugün batının siyasi ve kültürel egemenliğinin oluşturduğu etkiyle farklı kültür ve inanışların üzerinde deistik anlayışla benzeşen yorumlara rastlayabilmekteyiz.”

Yazar, deistik düşüncenin dinle ilişkisini ele aldıktan sonra, dua-din ilişkisini İslam dini örneğinde yoğunlaşarak okumaya çalışmaktadır. Bu bağlamda duanın İslam dininde nasıl bir mahiyet edindiği meselesi üzerinde durulmaktadır. İlk yaptığı önemli tespitlerden biri, Kur’ân’dan hareketle biçimsel özelliklerden daha çok duanın samimiyetle yapılmasına dikkat çekmektedir. Kur’ân, insanlara dini Allah’a has kılarak dua etmelerini söylemektedir. Duanın İslam’da önemli özelliklerden birisi de ümit var olmak özelliğidir. Herhangi birinin, her ne yapmış olursa olsun, Allah’ın bağışlayıcılığından umut kesmemesi gerekir. İslam örneğinde duanın vurgulanan diğer bir önemli noktası ise bunun kabulünün ne anlama geldiği hususu üzerinedir. Müslüman için insanın çevre, zaman ve mekân içerisinde meydana gelen şeyler, bütün boyutlarıyla kavramakta olduğu hakikati bağlamında anlaşılır ve bu bilinçle hayırlısı istenir.

Yazar, İslam düşüncesinde duanın birçok şeyi ifade ettiğini söyler. Üzerinde durulan konulardan birincisi, Allah’ın bilgisidir. Bununla insana öğretilen, aceleci olmamak ve neyin hayırlı olup olmadığını Allah’ın bileceği gerçeğidir. Üzerinde durulan bir diğer husus, sabırlı olmaktır. Kur’ân, karalılıkla birlikte sabırlı olmayı öğütlemektedir. Allah’a bağlılık da duanın önemli özelliklerindedir. Bu bilimsel bir nedensellik bağlılığı değil, dinsel bir bağlılıktır.

Eserin ikinci bölümü, İslam örneğinde duanın dünyaya ilişkin şeyler için olup olmaması tartışmasıyla tamamlanmaktadır. Müslüman düşünce geleneğinde Kur’ân ve Hz. Muhammed’den hareketle oluşturulan değerlendirmelerde, inanan kimselere hem dünya hayatı hem de ahret hayatı için dua etmenin öğütlendiği, ancak dünya hayatının geçiciliğinde kaybolarak ebedi yurdun unutulmaması gerektiği husus sıklıkla hatırlatılır.

Eserin sonunda yer alan birinci ekte, Ebu Said Fadl bin Ebil’l- Hayr’ın İbn Sina’ya yazdığı bir mektupla duanın kabul olmasının ve kabirleri ziyaret etmenin keyfiyeti, hakikati, nefislere ve bedenlere etkisi sorusuna İbn Sina’nın bu soruya cevap olarak kaleme aldığı “Risalet-i Ziyarev’ed-Dua” adlı risalesi yer almaktadır. İbn Sina’ya göre duadan kasıt şudur: Bedenle bitişik olan ve bedenden ayrılmayan ziyaret edici nefis, ziyaret edilen nefiste hayır ve mutluluk ya da kötülük ve eziyetin defii için yardım dilemektir. Filozofa göre, ziyaret edilen nefisler, akıllara benzediklerinden ve onların cevherleriyle cevherlendiklerinden büyük bir etkide bulunurlar. Yardım isteyen istegine bağlı olarak yardımda bulunurlar. Yardımda bulunmanın, durumların farklılığına bağlı olarak farklı boyutları vardır. Bu ya

cismani ya da nefsanîdir.

Eserde yer verilen ikinci ekte ise D.Z.Philips'in "Dua Probleminin Felsefi Bağlamı" adlı makalesine yer verilmektedir. Philips, Wittgstein'ci bir felsefi yaklaşımla duayı ele almaktadır. O, dini kavramların anlamlılık ölçütlerin dinin kendisinin içinde bulunması gerektiğini ve bunu görmemenin yanlış anlamaya yok açtığını söyler.

Sonuç olarak, Tanrı-insan ilişkisini dua bağlamında, felsefenin rasyonel bakış açısıyla inceleyen eser, insana ait öznelliğe yönelerek bu anlamdaki tartışmalara bir katkı vermeyi amaçlamaktadır. Dini ifadelerin kendilerine has özel bir mantığa sahip olduğu yargısı bu çalışmanın ön kabullerinden olmuştur. Duanın bir olgu olduğunu kabullenmek bu çerçevede görülmelidir. Dinde bulunan ve buna benzer gerçeklikler dinin kendi karakterine uygun bir nedensellikte kabul edilmelidir. Bilimdeki nedenselliğin din doğasına uyarlanarak din dilinin ve dini gerçekliklerin anlamsızlaştırılmasına yönelik modern pozitivist yaklaşımlar, bu nedenle insanı gerçeklik açısından isabet etmekten uzak olarak görülür. Duayı kabulün temelinde din müntesiplerinin bu olguya yaklaşımı kabul edilerek bu meseleye yaklaşılmalıdır. Bu yaklaşım, ele alınan meselenin doğru ve doğasına uygun anlaşılmasını sağlayacaktır.